

संशोधनासाठी प्रोत्साहने

(Research Incentives)

“संस्थेला उच्च शिक्षण संस्था (Institute of Higher Learning) बनवण्यासाठी संशोधनाला प्रोत्साहन देण्यासाठी आमच्याकडे अत्यंत मनोरंजक धोरणे होती,” असे IMX संस्थेचे डॉ. वीरेंद्र स्वरूप किंचित मिशकीलपणे म्हणाले. “संस्थेच्या स्थापनेच्या सुरुवातीच्या काळात, सुमारे २० वर्षांपूर्वी, उन्हाळ्याच्या सुट्या अनिवार्य होत्या आणि संशोधन किंवा शैक्षणिक साहित्य निर्मितीसाठी कार्यालयात उपस्थित राहिल्यास त्याबद्दल्यात कोणतीही भरपाई रजा (compensatory leave) दिली जात नव्हती. केवळ शैक्षणिक किंवा सामान्य प्रशासनाचे काम करत असल्यास किंवा MDP मधील अध्यापनासारखी सोपवलेली कामे करत असल्यासच रजा मंजूर केली जात होती, जरी संस्था संशोधनावर भर देण्याबद्दल खूप बोलत असे,” ते म्हणाले.

एका प्राध्यापकाला सुमारे ६-७ मे रोजी MDP मध्ये अध्यापनासाठी सांगण्यात आले होते. उन्हाळ्याच्या सुट्या साधारणतः १५ एप्रिलपासून सुरु होत होत्या. त्या प्राध्यापकाने हा वेळ केस लेखनासाठी वापरण्याचा विचार केला, त्यासाठी संस्थेची परवानगी घेतली, डेटा संकलनासाठी गेले आणि सुमारे १ मे रोजी परतले. दुसऱ्या एका प्राध्यापकाने २८-२९ एप्रिल रोजी अध्यापन करायचे होते. वर्षाच्या शेवटी, पहिल्या प्राध्यापकाला संस्थेच्या कामासाठी उपस्थित राहिल्याबद्दल साडेतीन दिवसांची रजा देण्यात आली, तर दुसऱ्या प्राध्यापकाला १४ दिवस संस्थेचे काम केल्याबद्दल ७ दिवसांची रजा मिळाली आणि तिसऱ्याला ७ दिवसांच्या कामासाठी ७ दिवसांची रजा मिळाली. जर पहिला प्राध्यापक केस लेखनासाठी गेला नसता, तर त्याला ११ दिवसांची compensatory leave मिळाली असती, कारण तो १६ एप्रिल ते ७ मे या कालावधीत संस्थेच्या कामावर असल्याचे मानले गेले असते.

संचालक बदलले तरीही ही धोरणे कायम राहिली. एके दिवशी त्या प्राध्यापकाला PGP Chairman बनवण्यात आले, कारण बॅचचा आकार एका विभागावरून दोन विभागांपर्यंत वाढवायचा होता. त्यांना आनंद झाला की यावेळी त्यांना पूर्ण ३० दिवसांची earned leave मिळेल. त्यांच्या कामाच्या आराखड्यात त्यांनी PGP संबंधित कामांसोबत (ज्यामध्ये प्रवेश प्रक्रिया देखील होती) मंजूर प्रकल्पावर केस लेखन पूर्ण करण्याचाही उल्लेख केला. वर्षाच्या शेवटी नोंदींमध्ये फक्त १५ दिवस earned leave दाखवली असल्याचे पाहून ते गोंधळले. चौकशी केल्यावर त्यांना सांगण्यात आले की कोणतीही चूक नाही. कारण त्यांनी उन्हाळ्यात केस लेखन करण्याचे नियोजन केले होते (जे त्यांना सोपवलेले काम मानले गेले नाही), त्यामुळे ते संस्थेचे अधिकृत काम समजले गेले नाही. येथे नमूद करणे आवश्यक आहे की केस लेखन हे संशोधनाचा भाग मानले जात होते आणि Faculty Council ने अभ्यासक्रम शिकवण्यासाठी प्राध्यापकांनी केस लिहाव्यात असा ठराव केला होता.

२००२ च्या सुरुवातीला एका वरिष्ठ प्राध्यापकाने भारतातील Foreign Collaborations वर एक अनुभवाधारित संशोधन लेख तयार केला, जो एका प्रतिष्ठित आंतरराष्ट्रीय परिषदेसाठी स्वीकारला गेला. त्यांना सांगण्यात आले की त्यांनी पुढील पाच वर्षांत दुसऱ्या कोणत्याही आंतरराष्ट्रीय परिषदेत सहभागी होणार नाहीत असे लेखी आश्वासन द्यावे, कारण त्यांनी २००१ मध्ये एका परिषदेत सहभाग घेतला होता. त्यांनी स्पष्ट केले की त्यांनी यापूर्वीची परिषद १९९७ मध्ये अटेंड केली होती आणि त्यानंतर वरिष्ठ प्रशासकीय जबाबदाऱ्यांमुळे त्यांना परवानगी मिळाली नव्हती. तसेच त्या परिषदेसाठी त्यांनी केवळ नोंदणी शुल्क भरले होते आणि इतर कोणताही खर्च संस्थेने केला नव्हता, कारण ते युरोपियन संस्थांबरोबरच्या exchange programme च्या निमित्ताने गेले होते. तरीही Dean यांना ते मान्य झाले नाही. त्या प्राध्यापकांनी लेखी आश्वासन देण्यास नकार दिला आणि Technology Transfer विषयावरील परिषदेत स्वतःच्या खर्चाने सहभाग घेतला, जिथे त्यांचा लेख प्रकाशितही झाला. विशेष म्हणजे नुकत्याच रुजू झालेल्या एका Assistant Professor ला दोन परिषदांमध्ये सहभागी

होण्याची परवानगी देण्यात आली (जरी तो एका परिषदेसाठीही पात्र नव्हता), त्यापैकी एका परिषदेसाठी त्याच्याकडे संशोधन लेखही नव्हता (जो आवश्यक होता).

जून किंवा जुलै २००२ मध्ये संचालकांनी त्या प्राध्यापकांना Association of Indian Management Schools च्या वार्षिक अधिवेशनात स्वतःच्या प्रतिनिधी म्हणून जाण्यास सांगितले, कारण ते स्वतः जाऊ शकत नव्हते. त्या प्राध्यापकांनी नम्रपणे सांगितले, “मी संस्थेचा प्रमुख नाही की औपचारिक उपस्थिती दाखवण्यासाठी जाईन. मात्र जर मी एखादा संशोधन लेख तयार करून तो सादरीकरणासाठी स्वीकारला गेला, तर मी नक्की जाईन.” सुदैवाने त्यांनी व्यवस्थापन शिक्षणाची प्रभावीता वाढवण्यासाठी संशोधनाची भूमिका या विषयावर सशक्त आकडेवारीसह एक लेख तयार केला. ते दिल्लीमार्गे एका इन-हाऊस प्रशिक्षण कार्यक्रमासाठी जात होते, त्यामुळे त्यांनी संस्थेच्या अतिथीगृहात एक दिवस मुक्काम केला, लेख सादर केला, अतिथीगृहापासून परिषद स्थळापर्यंतचा टॅक्सी खर्च दावा केला आणि परतले.

नंतर जानेवारी २००३ मध्ये त्यांनी गोव्यातील पर्यटन परिषदेत संशोधन लेख सादर करण्यासाठी अर्ज केला. या लेखामुळे संस्थेमध्ये पुढील परिषदांचे दिशानिर्देशन झाले. तरीही हा त्यांचा दुसरा परिषद सहभाग असल्याने त्यांना प्रायोजकत्व नाकारण्यात आले. त्यांनी हा विचार सोडला नाही आणि स्वतःच्या खर्चाने परिषदेत सहभाग घेतला. या घटनेमुळे ते इतके नाराज झाले की जोपर्यंत तेच संचालक आणि Dean पदावर आहेत तोपर्यंत संस्थेकडून कोणतेही प्रायोजकत्व मागणार नाहीत असा निर्णय त्यांनी घेतला.

तथापि, त्यांनी संशोधन, लेखन आणि परिषदांमध्ये सहभाग सुरूच ठेवला. पुढील परिषदेत त्यांनी आणखी एक अनुभवाधारित संशोधन लेख सादर केला, जो नंतर *Vikalpa* या जर्नलमध्ये प्रकाशित झाला. त्या परिषदेत एक रोचक योगायोग घडला. IIMA चा एक Faculty Associate जमशेदपूरहून अहमदाबादला विमानाने आला होता, दोन खाजगी संस्थांतील प्राध्यापक AC II tier मध्ये प्रवास करून आले होते, तर IMX चा वरिष्ठ प्राध्यापक AC III tier मध्ये प्रवास करून आला होता (कदाचित उन्हाळा असल्यामुळे तापमान ४३ अंशांपर्यंत पोहोचले होते).

त्यांना विचारले गेले की त्यांना याबद्दल लाज वाटली का, तेव्हा त्यांनी मिश्कीलपणे उत्तर दिले:

“एखादी व्यक्ती तेवढेच संशोधन करू शकते जितके ती परवडवू शकते.”

निश्चितच, इतर कोणाचाही लेख प्रकाशित झाला नव्हता.

“जर व्यवस्थापन शिक्षणाला ५० वर्षे पूर्ण झाल्यानंतरही अशा पद्धती अस्तित्वात असतील, ज्या संस्थेच्या उद्दिष्टांशी प्रामाणिक असलेल्या लोकांनाही निरुत्साही करू शकतात, तर संस्था खऱ्या अर्थाने उच्च शिक्षण संस्था कधी आणि कशी बनेल, किंवा ‘higher learning’ ची व्याख्या कशी बदलली जाईल, हा प्रश्नच आहे,” असे डॉ. वीरेंद्र स्वरूप म्हणाले.